

1. Obiekt

HUTA - ODLEWNIA ŻELIWA - ZESPÓŁ

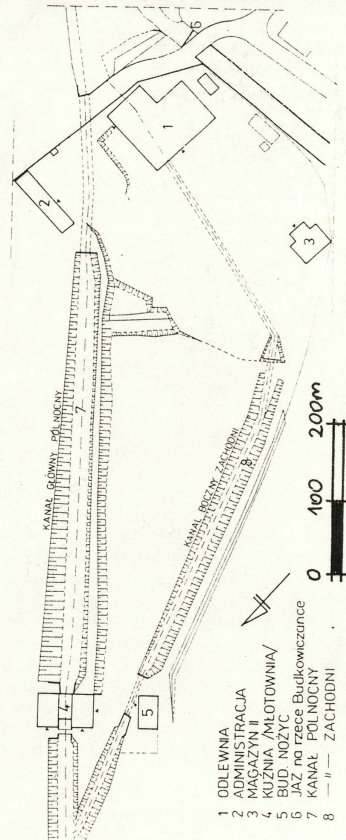
2. Czas powstania

II poł. XVIII w.

3. Miejscowość

ZAGWIŹDZIE

11. Odlewnia żeliwa od zach., neg. 500/650/1 oraz kompleks kuźni/młotowni od płn.-zach., neg. 500/647/6; sytuacja; orientacja

4. Adres

ul. Grabicka

nr hipoteczny

5. Przynależność administracyjna

województwo opolskie

gmina Murów

6. Poprzednie nazwy miejscowości

Friedrichsthal

7. Przynależność administracyjna
przed 1 VI 1975

województwo opolskie

powiat Opole

8. Właściciel i jego adres

Wojewódzki Zakład Doskonalenia
Zawodowego w Opolu

9. Użytkownik i jego adres

Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Handlowe
„Prosper II” w Myszkowie
ul. Zamenhoffa 27

10. Rejestr zabytków

Nr **1879**

data **26.V.1967**

12. Autorzy, historia obiektu, określenia stylu

W połowie XVIII w. przemysł górniczo-hutniczy Śląska, z uwagi na znaczenie militarne, zyskał zainteresowanie państwa pruskiego. Zakład metalurgiczny w Zagwizdzu, zwany niegdyś hutą "Kluczborską", obok huty "Mała Panew" w Ozimku, zajął miejsce jednego z największych na Śląsku opolskim. W 1754 r., z polecenia Fryderyka II, hrabia Rhedanz opracował projekt budowy odlewni w Zagwizdzu. Jej lokalizację przesądziły miejscowe zasoby drewna opałowego, rud darniowych i rezerwy energetyczne wód potoku Budkowiczanki. W 1754 r. rozpoczął pracę wielki piec, hala odlewni oraz fryszerka z dwoma ogniskami. W roku 1758 Rhedanz uruchomił maszynę do polerowania kul armatnich. Okres wojny siedmioletniej (1756-1763) zdominowała produkcja zbrojeniowa. W 1761 r. hutę zrównały z ziemią wojska rosyjskie. Odbudowana ponownie w 1765, 1804, 1805 r. W latach 1777/78 obejmowała wielki piec, cztery fryszerki i młot cejtnarski. W 1803 r. powstał drugi wielki piec. W 1806 r. obok tzw. nowego magazynu (budynku nozyc) stanęła młotownia. W latach 1811/14 wykonano w Zagwizdzu pierwsze ciężkie odlewy. W 1813 fryszerkę zastąpiła stalownia. W 1839 r. przebudowano stary wielki piec, zbudowano nowy i nową halę odlewniczą oraz wieżę gichtową. Architektura zespołu realizowano w duchu klasycystycznym. W roku 1869 zakład przeszedł w ręce prywatne: Kaspra Kampa, Fryderyka Hadanika i Jana Pyki. W latach 1896-1945 pozostawał we władaniu rodziny Pyków. Obecnie stanowi filię Odlewni Żeliwa w Tułowicach. Z inicjatywy wójta gminy Murów i działaczy Stronnictwa Demokratycznego przeprowadzono gruntowny remont (w latach 1987/88) budynków nozyc i kuźni. Obecnie zabrakło środków na ich zagospodarowanie (rekreacja, gastronomia) oraz opracowanie ogólnego programu zakładającego udostępnienie założenia przemysłowego społeczeństwu.

13. Opis (sytuacja, materiał i konstrukcja, rzut, bryła, elewacje, wnętrza, wyposażenie, instalacje)

Zespół zabytkowych obiektów Huty Żeliwa usytuowany jest w centrum wsi Zagwizdzie po zachodniej stronie drogi z Murowa do Wołczyna, po zachodniej stronie rzeki Budkowiczanki, naprzeciw kościoła.

Na zespół zakładu składają się: odlewnia, budynek administracji, magazyn I (budynek nozyc), magazyn II, kuźnia/młotownia, jaz na grobli przy stawie, jaz na rzece Budkowiczance, staw retencyjny, kanał zachodni, kanał wschodni.

Odlewnia murowana z cegły z licznymi przybudówkami. Budynek wzniesiony pierwotnie na planie krzyża, obecnie prostokąta o długości 36,6 metrów i szerokości 38,9 metrów. Jednokondygnacyjny w części środkowej z wieżą gichtową wielokondygnacyjną. Mieści: odlewnię, żeliwnię, pomieszczenia socjalne, formiarnię, oczyszczalnię. Budynek ma założoną szczegółową kartę ewidencyjną zabytków architektury i budownictwa.

Magazyn 2 usytuowany na zachód od odlewni w odległości ok. 55 metrów, założonym na planie prostokąta o bokach 16,9x16,9 metra (razem z przybudówką). Murowany z cegły niepodpiwniczony dwukondygnacyjny. Budynek ma założoną szczegółową kartę ewidencyjną zabytków architektury i budownictwa.

Budynek administracji murowany z cegły niepodpiwniczony. Założony na planie prostokąta. Budynek jednokondygnacyjny z nieużytkowym poddaszem. Usytuowany na północ od odlewni huty w odległości ok. 40 metrów. Budynek ma założoną szczegółową kartę ewidencyjną zabytków architektury i budownictwa.

Budynek nozyc murowany z cegły, niepodpiwniczony jednokondygnacyjny z dachem naczółkowym. Na planie prostokąta. Usytuowany w odległości ok. 350 metrów na północny-zachód od odlewni w Zagwizdzu. W odległości 15 metrów na północny-wschód leży kuźnia. Budynek ma założoną szczegółową kartę ewidencyjną zabytków architektury i budownictwa.

Kuźnia (młotownia) zbudowana z cegły i częściowo z kamienia ze skał magmowych. Składa się z dwóch budynków połączonych ze sobą mniejszym trzecim - łącznikiem - maszynownią. Na planie litery "H". Usytuowany w odległości 350 metrów na północny-zachód od odlewni i 15 metrów na północny-wschód od budynku nozyc. Budynek ma założoną szczegółową kartę ewidencyjną zabytków architektury i budownictwa.

Kanał zachodni bieg swój rozpoczyna od ulicy Grabickiej przebiegając pod nią. Kanał jest w części zakryty, przebiega centralnie pod wieżą gichtową odlewni. Dalej idzie w stronę północno-zachodnią, odkryty pomiędzy budynkami nozyc i kuźni (młotowni). Łączy się z kanałem północnym w odległości ok. 30 metrów na północny-zachód od kuźni. Obiekt ma założoną szczegółową kartę ewidencyjną zabytków architektury i budownictwa.

Kanał północny bieg swój rozpoczyna od ulicy Grabickiej przebiegając pod nią. Kanał jest w części zakryty. Dalej jest odkryty i biegnie na północny-zachód. Przebiega centralnie pod maszynownią zespołu budynków kuźni i w odległości ok. 30 metrów od niej na północny-zachód łączy się z kanałem zachodnim. Obiekt ma założoną szczegółową kartę ewidencyjną zabytków architektury i budownictwa.

Jaz na stawie, drewniany, kładowy - zastawkowy, oparty na przyczółkach murowanych z kamienia i cegły. Zniszczony. Obiekt posiada założoną kartę ewidencyjną.

Jaz na rzece Budkowiczance, drewniany, kładowy - zastawkowy, oparty na przyczółkach masywnych. Zniszczony. Obiekt posiada założoną kartę ewidencyjną.

Staw retencyjny o pow. ok. 5 ha, oparty o groblę ziemną, w której usytuowano jaz (na kanale ulgi) i z którego kanały robocze prowadziły wodę na koła wodne wieży gichtowej, kuźni/młotowni, udynku nozyc, etc. Obiekt posiada założoną kartę ewidencyjną.

Wyposażenie techniczne: Wybitne walory historyczno-techniczne prezentują: relikty młota kuziennego w bud. kuźni/młotowni, nozycy mechaniczne do metalu, giętarka metalu, relikty kół wodnych i inne drobne maszyny i urządzenia techniczne dla których również wykonano karty ewidencyjne zabytku techniki.

1. Miejscowość

ZAGWIŹDZIE

2. Obiekt **ZESPÓŁ**

HUTA - ODLEWNIA ŻELIWA

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)

dokumentacja fotograficzna

1. Kompleks kuźni/młotowni od pld.-zach., neg. 500/654/5

2. Fragment budynku kuźni - narożnik zach., neg. 500/643/1

3. Bud. nożyc - magazynu nr 1, neg. 500/644/2

Wkładkę założył: Monika i Jacek Gancarzowie 9 grudzień 1995 r.

Miejsce przechowywania negatywów: BSIDZT S. Januszewski

14. Kubatura Struktura przestrzenna	15. Powierzchnia użytkowa Teren zespołu ok. 15 ha	16. Przeznaczenie pierwotne Huta/Odlewnia żeliwa	17. Użytkowanie obecne Odlewnia żeliwa
18. Prace budowlane i konserwatorskie Zespół przemysłowy do chwili obecnej - z wyjątkiem pewnych przebudów poszczególnych obiektów (patrz karty ewidencyjne zabytków architektury i budowl - zachował swój pierwotny kształt. Część obiektów pełni zadania produkcyjne, inne eksploatowane są w sposób zagrażający ich stanowi, jeszcze inne porzucone. Teren podzielony współcześnie pomiędzy kilku użytkowników. Brak spójnego programu ochrony sprawia, że zabytek popada w ruinę, np. młot kuzienny pozostający jeszcze w latach 70-tych XX w. w doskonałym stanie technicznym.		19. Stan zachowania (fundamenty, ściany zewnętrzne, ściany wewnętrzne, sklepienia, stropy, konstrukcje dachowe, pokrycie dachu, wyposażenie i instalacje) Stan techniczny zespołu budynków z wyjątkiem magazynu nr 2 dobry. Kanał wschodni w kilku miejscach zawalony. Budynek magazynu nr 2 jest w złym stanie technicznym. Budynki kuźni i nożyc są w dobrym stanie, ponieważ były odremontowane w 1988 roku. Dobrym jest stan budynku administracyjnego. Kanały oraz staw są zarośnięte. Stan techniczny kanałów w części zakrytej grozi katastrofą. Jaz nad stawem na grobli jest w złym stanie, mechanizmy są skorodowane, brakuje im linek stalowych do wyciągania zasuw. Po jazie na rzece Budkowiczance pozostały tylko relikty. Budynki nożyc i kuźni w stanie dobrym. 20. Najpilniejsze postulaty konserwatorskie Założenie przemysłowe prezentuje wybitne walory historyczno-techniczne, architektoniczne, krajobrazowe wprowadając w dzieje industrializacji Śląska epoki Oświecenia. Objąć ochroną prawną. Odbudować retencję rz. Budkowiczanki, staw, kanały robocze. Program produkcyjny odlewni powiązać z postulatem ochrony dziedzictwa cywilizacyjnego. Udostępnić zespół społeczeństwu. Utrzymać zabytkowe wyposażenie - relikty kuźni/młotowni (młot wodny), ud. nożyc, odlewni żeliwa. Budynek magazynu nr 2 należy niezwłocznie odremontować. Prace remontowe, zabezpieczające, adaptację do nowych funkcji prowadzić pod nadzorem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.	

21. Akta archiwalne (rodzaj akt, numer i miejsce przechowywania)

- różne studia historyczno-konserwatorskie, ekspertyzy, materiały inwentaryzacyjne, w: zbiory Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Opolu; podobne materiały także w zbiorach Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej.

22. Bibliografia

- S. Januszewski, Huta Zagwiździe, w: Nowator, 1993.
- Wiesława Wiczyńska-Koper „Studium historyczno-architektoniczne huty w Zagwiździu woj. opolskie” sygn.2296 nr inw.2888
- „Kreuzburgerhütte und Friedrichsthal Oppelner Heimatblatt, 1925, nr 11
- J.S.Dworak, 200-lat istnienia Zakładów Metalowych Przemysłu Terenowego w Zagwiździu, 1754-1954, /w:/ 1954
- J.Nalepa-Orłowska, „Fryderycjańskie osadnictwo hutnicze na opolszczyźnie 1754-1803”. Studia i materiały z dziejów Śląska, 1963, t.V, s.105-6

23. Źródła ikonograficzne i fotograficzne (rodzaj, miejsce przechowywania, sygnatury)**24. Uwagi różne**

patrz też: karta ewidencyjna zespołu huty Zagwiździe, opracowana w 1995 r. w SiDZT S. Januszewski

25. Opracował: Program komputerowy karty - Word for Windows - BSiDZT S. Januszewski

tekst Jacek Gancarz 9 grudzień 1995 r.
plany, rysunki Monika Gancarz 9 grudzień 1995 r.
zdjęcia fotogr. Monika i Jacek Gancarzowie 15 listopad 1995 r.
miejsce przechowywania negatywów BSiDZT S. Januszewski

KARTA PO WYPEŁNIENIU PODLEGA OCHRONIE NA PODSTAWIE PRZEPISÓW PRAWA AUTORSKIEGO !

26. Adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach (daty, imiona i nazwiska wypełniających)**27. Załączniki**

Nr 1 - dokumentacja fotograficzna